УДК 32.019.51.930

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА СПРОБА НАУКОВОГО ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ "ТОЛЕРАНТНІСТЬ" У ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ НОВОГО ЧАСУ

Петро Параняк

Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: paranyak@gmail.com

Будь-яке поняття має свою історію становлення, що випливає з обов'язкового професіоналізму та історичності самої реальності. Складний і неоднозначний, можливо найбільш суперечливий і трагічний шлях свого затвердження в понятійному і онтологічному сенсі здійснила толерантність як принцип людського життя і як сам понятійний факт. Тому, з нашої точки зору, слід більш глибоко зупинитися на дослідженні основних аспектів історичного становлення в науковій системі знань форм розуміння і трактування цього складного феномена протягом усіх основних етапів формування європейської традиції раціональності та адекватної їй онтологічної форми прояву в політичній бутті – демократичної норми регулювання політико-владних відносин.

Ключові слова: Declaration of indulgence, толерантність, Просвітництво.

Ми маємо на меті розглянути, насамперед, особливості ранньобуржуазної інтерпретації поняття толерантності, вивчаючи англійський досвід другої половини XVII ст. За декілька десятків років тут з'явилися правові та філософські розвідки у галузі толерантності. Звісно, Англія – не єдиний простір формування новоєвропейського смислу ідеї терпимості (й у правовому, й у теоретичному сенсі). Логічно згадати надання толерантності Ризі магістром Лівонського ордену Вальтером фон Плеттенбергом (1525), Аугсбурзький релігійний мир (1555), Варшавський пакт (1573), Нантський едикт Генріха IV Наваррського (1598), Акт релігійної толерантності, прийнятий у Меріленді (1649), Едикт про толерантність (*Toleranzpatent*) імператора Йосифа II (1781), акти Великої французької революції (починаючи з Декларації прав людини та громадянина 1789) та інші документи і теоретичні напрацювання.

Англійський досвід розмежування терпимого-відторгненого здатен збити з пантелику кожного дослідника, який мислить у категоріях прогресу та поступового руху від "темної" нетерпимості Середньовіччя до новоєвропейського ідеалу загального порозуміння. Скажімо, найширшу терпимість тут виявив диктатор Кромвель, проголосивши у своєму програмному документі "Знаряддя уряду" (1653), що держава допускатиме різні віросповідання у своїх межах. Створені в новоєвропейському ліберальному дусі проекти мирного співіснування конфесій підготували Стюарти доби Реставрації, які на "суді історії" отримали "двійку".

Королі династії Стюартів другої половини XVII ст. видали низку з*аяв про*

© Параняк П., 2014

поблажливість, тобто декларацій попуску, потурання, намагаючись надати різним християнським конфесіям (передовсім католицькій) законний статус в англіканській Англії. Надання конфесіям права на існування зовсім не мислилося як визнання їхньої рівноцінності (це необхідна складова модерного розуміння толерантності). Саме таке попускання – публічна відмова він знищення неприйнятного явища.

Варто зауважити: "маргінесці", що *заяви про поблажливість* так і не набули чинності, а залишилися пам'ятками теоретичної думки. Королі декілька разів намагалися "протягнути" питання свободи сумління в законодавче поле, але парламент навіть не вважав за потрібне обговорювати питання толерантності. Проаналізуємо поняття толерантності в документах короля Якова II, за правління якого напруження в конфесійному питанні досягло апогею.

Складність ситуації полягала в тому, що, маючи офіційну протестантську релігію, держава опинилася під владою короля-католика. Тому в документах цього періоду стосовно відносин між конфесіями дуже ретельно обґрунтовано принципи підтримки чи відторгнення тієї чи іншої групи. Проблему простежуємо в документах доби Якова II – надзвичайно важливому джерелі для дослідження історичних змістів поняття толерантності.

У лютому 1687 р. Яків II прийняв Шотландську декларацію толерантності [8, с. 403]. Зазначимо що терміни *толерантності та поблажливості* використовують тут як абсолютні синоніми. Хто ж постає в цьому документі об'єктом толерантності та й чому? Король згоден надати поміркованим пресвітеріанам, у випадку, коли вони не висловлюються проти блага та спокою королівства, можливість організовування релігійних зібрань у приватних помешканнях. Толерантність надається також квакерам – вони можуть молитись у місці, відведеному державою. Так ставляться саме до *небажаного* явища: з ним чомусь треба миритись, але необхідно якнайбільше обмежити його поширення (дозволити молитися вдома, щоб не дратувати їхнього сумління, але й не давати можливість пропагувати).

Настільки ж чітко окреслюються й ті, хто під дію толерантності не підпадає. Радикальні пресвітеріани (*Field-Conventiclers*) ніколи не матимуть підтримки в своєму зібранні, бо коли його неможливо проконтролювати (воно діє у полі), тут обов'язково зріє зрада.

Наголосимо: у питанні зарахування (чи відмові у цьому) до простору терпимого *зміст* релігійних переконань англійців узагалі не береться до уваги. Важливою є позиція до держави, причому навіть не продекларована вірність, а надання їй змоги контролювати свою діяльність.

Англійську *Declaration of indulgence* було прийнято 4 квітня 1687 р. [6, с. 400]. Хоча у назві документа є слово "*indulgence*", в преамбулі король декларує надання підданим свободи сумління (*liberty of conscience*) – ще один синонім того ж поняття у ранньомодерні часи.

Сферу нормального в цьому документі (як і в попередньому) для Якова II заповнює католицизм. Король зауважує: він хотів би бачити всіх підданих католиками,

але розуміє, що це неможливо. Тобто, надає право на існування іншим конфесіям проти своєї волі. Дуже чітко простежуємо тут сенс поняття "*indulgence"*.

Кому документ надає *indulgence?* Яків ІІ декларує негайне призупинення всіх законів, що карають за нонконформізм: кожна людина отримує право сповідувати віру в той спосіб, який вона вважає правильним, лише в тому випадку, коли цей спосіб служіння не відчужує серця від короля й уряду, а їхні релігійні зібрання є мирними, відкритими, публічними й не примушують до участі в них.

Хто конкретно опиняється в рядах терпимих? На першому місці постає *Church of England* – державна церква. Король гарантує її представникам можливість вільного сповідання релігії, як це встановлено законом, а також вільне і повне володіння своїм майном. Представники державної церкви є грішниками в очах католика, проте заради спокою держави він готовий терпіти.

Текст Декларації додає декілька істотних ознак для визначення специфіки розуміння толерантності. Отже, ціллю законодавця постає не лише припинення чвар між громадянами, а економічний розквіт держави. Частково цей момент пояснює аби підлеглі могли "жити в легкості та спокої", для розвитку торгівлі й підтримки іноземців.

Щоби зрозуміти кінцеве пояснення смислу, який англійські Стюарти вкладали в поняття толерантності, звернемося до аналізу останньої *Declaration of indulgence* Якова ІІ, виданої 27 квітня 1688 р. [6. с. 400].

Текст попередньої Декларації тут повністю повторюється, але король додає декілька показових коментарів про сенс власної політики. Наведемо із змістом: *"We must conclude, that not only good Christians will join in this, but whoever is concerned for the increase of the wealth and power of this nation"* – Не лише добрі християни підпадатимуть під дію декларації, а всі, хто пов'язаний зі збільшенням добробуту та сили цієї нації. Чи стосується це представників інших релігій? Вірогідно, маючи на увазі, що питання про співіснування з євреями "висіло у повітрі", принаймні, з часів Кромвеля. Натомість абсолютно прозоре питання про підвалини розуміння поняття *indulgence:* згодні терпіти будь-кого, хто сприяє процвітанню держави.

Пам'ятаючи про традиційну стратегію реакції парламенту на подібні ініціативи короля, не обов'язково мати розвинуту уяву, аби передбачити розвиток подій. Протистояння Якова ІІ і парламенту цього разу закінчилося скиненням короля з престолу та переходом влади до Вільгельма Оранського.

Початок нової політичної ери знаменувався прийняттям нового документа про відносини між конфесіями: 1689 р. був прийнятий Акт толерантності (*Toleration Act)* [8, с.400]. Одразу уточнюємо: цей документ не лише розроблений, а й набув чинності. Він прийнятий задля об'єднання *протестантських* підданих їх Величностей: терпітимуть лише протестантів. *Church of England* у документі не згадується – як офіційна, вона не потребує толерантності. Мабуть, саме з метою не залишити жодної лазівки для відступників, текст починається з опису того, що залишиться поза межами терпимості: об'єктом безперечного відторгнення стане кожна група людей, котра не належить до *Church of England*, причому вона збиратиметься для релігійного служіння в будь-якому місці за закритими дверима (титул V). Титул XVII уточнює: бенефіції в жодному випадку

не надаватимуться папістам, а також людині, що заперечує в своєму служінні чи писаннях доктрину Святої Трійці.

Хто ж може стати об'єктом толерантності? Це людина, котра не належить до *Church of England*, але дотримується певних вимог. Представники нонконформістського духовенства і викладачі продовжуватимуть діяльність за умов прийняття відповідної присяги (VIII). Кожен, хто хоче користуватись перевагами толерантності, має здійснювати всі церковні виплати, яких вимагає *Church of England* (VI). За цих умов людина отримає право обіймати державні посади (VII). Держава обіцяє "заплющити очі" на певні конфесіональні особливості нонконформістів. Наприклад, терпітимуть сумніви стосовно хрещення немовлят (X), святкування неділі (XVI) або можливості присягати (XIII). В останньому випадку людина має не присягати, а підписати відповідну декларацію вірності. Представників нонконформістського духовенства, котрі визнали всі необхідні статті й дали необхідні клятви, за їхнього бажання можна звільняти від виконання обов'язків присяжних, церковних наглядачів, наглядачів за бідними (XI).

Щоби не обманюватись стосовно використання терміна *"толерантність"* у назві документа (нібито раніше було лише "потурання", а зараз, хоча й серед протестантів, – але взаємне визнання), у тексті окреслено розміри сплати за приналежність до нонконформістської конгрегації. Причому штраф сплачують офіційній особі, яка відповідає за збереження спокою в державі *(clerk of peace).* Тобто характер небезпеки, що постає від нонконформістів, детермінується питаннями суспільної безпеки – він не відсилає до змісту переконань. Текст наведеної в Акті декларації вірності *(Declaration of fidelity)* робить цей висновок ще вагомішим. Дисентер має урочисто поклястися у вірності королю Уїльяму, королеві Марії та проголошенні нечестивою і єретичною доктрину, згідно з якою правитель, відлучений від церкви Папою Римським, може бути скинутим чи вбитим підлеглими. Дисентер має, крім того, поклястися, що він не проголосить можливості існування й поширення іноземної сили (правителя, особи, прелата, держави) на території цього королівства. Текст урочистої клятви не залишає сумнівів: державу бентежить передусім саме можливість бунту та відступу від англіканської доктрини, пасивного підкорення владі. Символ віри містить найзагальніші постулати християнства, з котрими погоджувався практично кожен християнин (його і католик міг би підписати, якщо б йому дали): "Вірую в Бога Отця, і в Ісуса, Його вічного Сина, Бога істинного, і в Духа Святого, Бога єдиного у віки віків, та визнаю Святе Письмо Старого та Нового Заповіту як дане Божим натхненням".

Можна виявити спільні ознаки розуміння толерантності в згаданих документах: відторгнення чекає на тих, хто становить небезпеку для королівської влади. Коли ж людина довела власну нешкідливість для держави та в найзагальніших рисах визнала християнський символ віри, то відчуватиме терпимість держави, якими б неприйнятними не були би переконання з офіційного погляду.

Тобто, толероване та нетерпиме опиняються *на одному боці* від межі нормального: в їхньому спільному полі опиняється все неприйнятне. Відрізняються вони лише за ступенем відторгнення – поміркованого (толерантність) чи граничного

(нетерпимість). Теоретичні розвідки XVII ст. уточнюють для нас цю ситуацію. Так, Дж. Локк зазначає, що держава інколи відмовляється боротись з окремими явними пороками (наприклад, жадібність, неповага до батьків і под.). Причому навіть Бог інколи припускає, аби його закони пристосовувались до людських: його закон забороняє порок, а людський закон установлює для пороку допустиму міру. Наприклад, в окремих державах крадіжку не вважали злочином [4, с. 76]. Отже, толерантність може бути спрямована лише на щось непридатне: в очах Бога це, безперечно, порок, але Бог погоджується припустити існування пороку. Хоча поблажливість Бога (та правителя) не є необмеженою. Навіть той правитель, який міг допускати крадіжку, все-таки ніколи не зробить законним клятвопорушення чи зраду, оскільки вони руйнівні для людського суспільства.

Доходимо в такий спосіб висновку, що смисл поняття *"толерантність" у* ранньомодерній теорії трактується загалом так само, як і в Середні віки: певні явища нам неприємні, але знищення у зв'язку з вищими інтересами виявляється не завжди виправданим. Коло об'єктів толерантності змінюється, однак основоположний принцип залишається – толерантність спрямовується на неприйнятне. Толерантність постає пом'якшеним варіантом відторгнення.

Залишковість середньовічних принципів, що покладалися в основу трактування поняття «толерантність» змінюються в добу Просвітництва, адже його зміст наповнюється новим сенсом, в основу якого покладаються категорії політики, права, соціальних відносин. Найчастіше витоки сучасного сенсу поняття толерантності містяться у політичних деклараціях доби Великої французької революції та визріли на міцному підґрунті філософії Просвітництва. Описи природи політичної влади в працях Ж.-Ж. Руссо, міркування про толерантність Вольтера та Д. Дідро створили ту ментальну конфігурацію, в контексті якої були сформульовані основні положення прав людини, актуальні загалом і до сьогодні.

Толерантність у контексті французької просвітницької думки починає розумітись дзеркальною опозицією нетерпимості. Релігійні переслідування – це погано, отже, терпимість, навпаки, – добре. Релігійні переслідування ґрунтовані на невігластві й нерозумінні факту другорядності відмінностей між людьми. Показова фраза Д. Дідро про сутність нетерпимості: "Священик нетерпимий уже за своїм становищем: він перетворив би власний культ на ніщо, коли б визнав, що й інші культи приємні Богові" [3]. Отже, не визнаючи рівної істинності всіх релігій, людина однозначно нетерпима. Терпимою вона стане в тому випадку, коли щиро відкине сутність своїх переконань як другорядне. До цієї тези ми ще повернемось.

Другим внеском XVIII ст. у сучасний зміст поняття толерантності є синонімія термінів прав людини і толерантності. Той факт, що саме Декларація прав людини та громадянина 1789 р. відкриває добу модерної толерантності, зараз майже аксіома. Документ насправді фіксує новий вимір відносин між конфесіями – проблеми, яка вже декілька століть описувалась поняттям толерантності (*tolerantia, toleration, indulgence*). Проблема постає не в контексті милості правителя, що може однаково бути толерантним чи нетолерантним, а в ракурсі *права* людини вільно відправляти обраний нею культ і декларувати свої переконання в будь-якій сфері. Формується уявлення про універсальну

основу всіх людських переконань та другорядність відмінностей – Отже, розуміння власної недосконалості змушує нас визнавати право іншого на відстоювання його переконань, нам незрозумілих. Це щось на кшталт визнання права на помилку.

Однак у відомих текстах документів Великої французької революції слово *"толерантність"* не використовується. І це не дивно: йдеться не про толерантність, а про права людини. Ми вводимо Декларацію прав людини та громадянина в історію толерантності, бо документ описує принципи правового регулювання сфери, котра традиційно була парафією толерантності. Але ж тут ми маємо уявну додатковість – Декларація не продовжує традиції західноєвропейської толерантності, а лише описує інший феномен. Звернувшись до дуже близьких за часом документів, присвячених толерантності (наприклад, *toleranzpatent* імператора Йосифа II, 1781), ми простежимо той самий підхід, який описано в англійських документах XVII ст.: імператор дає згоду на існування того, що йому не подобається, і чітко описує межі, в котрих толероване може існувати.

Отже, внеском доби Просвітництва та Революції до сучасного змісту поняття толерантності стає описання толерантності як негативного відповідника нетерпимості та синонімізація понять толерантності й прав людини. Творці правових документів доби Революції не докладали зусиль до такого переосмислення толерантності, переймаючись максимально універсальним описанням прав людини. Однак ідеологія лібералізму, що розквітла в наступному столітті, зробила за попередників цей крок, максимально наблизивши таку інтерпретацію толерантності, яка подана в Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО.

В історії Європи проблема толерантності висвітлювалася по-різному, залежно від умов прогресування наукової системи знань у її соціально-гуманітарному контексті та від стану розвитку самого суспільства, внутрішніх суперечностей, процесійних зламів, переходів його на інший рівень досконалості. Тому, перш ніж розглянути ліберальний доробок, зупинимось на німецькій класичній філософії, що додала декілька ознак до модерного розуміння толерантності.

У кантівських лекціях з етики толерантність згадується в контексті чемності, бажання чи небажання протистояти думці інших людей. "Поступливість – це неприйняття сварок та протистояння з думками інших… Терпеливим вважають того, хто приймає навіть те, що здається йому потворним, лише для того аби уникнути сварки. Терпеливий є толерантним... Звідси випливає, що терпимість – загальний людський обов'язок. Усім людям притаманні дійсні й позірні недоліки і тому один повинен ставитись з терпінням до недоліків іншого. Терпимість з релігійного погляду полягає в тому, що один може без ненависті сприймати недосконалість та помилки релігії іншого, хоча й відчуває незадоволення" [4, с.207].

Знову спостерігаємо знайому схему сприйняття толерантності: допускається існування меншого зла (людські недоліки) заради збереження більшого блага (спокій соціуму). Причому І. Кант зовсім не закликає до всеїдності. Бажання терпіти все поспіль, утрачаючи власне обличчя ради запобігання сварки за будь-яку ціну, І. Кант називає

синкретизмом. "Це дуже шкідливе, бо той, хто власні переконання розчиняє в переконаннях інших, не має ані того, ані іншого. Якщо люди мають здатність судження, їх краще залишати помилятися, хоча вони все-таки можуть позбавитись помилки" [3, с.207]. Безмежна терпимість, отже, шкідлива.

Трактування І. Канта істотно відрізняється від розглянутих раніше середньовічних чи ранньомодерних трактувань визнанням толерантності загальним людським *обов'язком*. У кантівській інтерпретації толерантність постає необхідністю терпіти те, що не вкладається в наше уявлення про норму задля збереження мирних відносин між людьми.

Г.В. Гегель повертає концепцію толерантності зі сфери міжособистісних контактів до політичного простору. Тема толерантності окреслюється в контексті проблеми відношення держави до релігійних переконань громадян. Учений зауважує: держава, власне, має "вимагати від усіх підлеглих, аби вони належали до церковної громади, причому до будь-якої, отже, за змістом, оскільки вона (держава) належить до внутрішньої сторони уявлення, держава займатися не може. Держава, що має розвинуту організацію та внаслідок цього є сильною, може (...) терпіти в своїх межах такі громади (звісно, зважаючи на кількість їхніх членів), які через свої релігійні переконання не визнають навіть власних обов'язків стосовно держави" [1, с.298]. У примітці до наведеного пасажу мислитель роз'яснює думку на прикладі становища окремих сект: "До цих сект держава виявляє терпимість у повному сенсі цього слова, бо, оскільки вони не визнають своїх обов'язків стосовно неї, вони не можуть претендувати на те, щоби бути її членами. Коли одного разу на Північноамериканському конгресі настирливо вимагали скасування рабства негрів, депутат із південних штатів влучно заперечив: "Поступитеся нам неграми, поступимось вам квакерами". Лише внаслідок своєї сили держава може не зважати на таки аномалії та терпіти їх..." [1, с. 297]. У Г.В. Гегеля, отже, поняття толерантності повертається до свого традиційного в середньовічному сенсі річища політичної концепції: держава здатна (не зобов'язана, а саме здатна!) не звертати уваги на певну кількість інакомислячих на своїй території, причому ступінь її терпимості визначають рівнем власної стабільності. Дослідник тут дещо розвиває думку Дж. Локка, який намагався пояснити собі, чому періодично виникають переслідування певної групи, котра нічим не завинила перед суспільством. Дж. Локк вбачає суть проблеми у тому, що політична влада може бути впевнена у правильності своєї стратегії лише тоді, коли умонастрої громадян піддаються її контролю. Невелика кількість інакомислячих не зашкодить державі, але якщо кількість інакомислячих досягає критичного рівня, держава переходить у наступ на джерело дисбалансу. "...Їх приборкують не за те, що вони дотримуються тієї чи іншої думки або віросповідання, констатує Дж. Локк, а тому, було б небезпечно мати таку кількість інакомислячих" [4, с.78].

Отже, І. Кант і Г.В. Гегель, по суті, окреслюють дві лінії новоєвропейського розуміння толерантності. Одна – терпимість міжособистісна, що ґрунтована на визнанні недосконалості кожного та необхідності терпіти один одного заради загального спокою. Інша – толерантність політична, вона передбачає властивість держави інколи не звертати увагу на існування непідконтрольних елементів. Це також є варіантом бажання

знехтувати неприємною дрібницею заради стабільності держави.

Загалом же найбільш повно та соціально, політично заангажовано поняття толерантності в його сучасному розумінні досягло розквіту в XIX ст. у теорії лібералізму. Напевно, найвідомішим теоретиком толерантності став Дж. С. Мілль, перу якого належить яскрава апологія індивідуалізму, людського розуму та критика нетерпимості. Толерантність у його теорії постає синонімом свободи, тобто вчений доводить лінію Просвітництва до логічного завершення, подолавши певний песимізм попередників переконливою вірою у прогрес та перемогу розуму. Попри те, що людська історія переобтяжена дурницями, ми рухаємося у слушному керунку, долаючи помилки та забобони за допомогою розуму. Дж. С. Мілль вірить у здатність людства виправляти свої помилки, встановлюючи розумні погляди та розумну поведінку [7]. Така позиція може здаватись наївною, але лише з висоти історичного досвіду XX – початку XXI ст. Дев'ятнадцяте століття, століття швидкого технічного розвитку та переможного поступу демократії, мало цілковите право щиро вірити у краще майбутнє людства і в те, що сліпа нетерпимість є тільки пережитком темного минулого, яке ми поступово виштовхуємо з нашого життя. Досвід та дискусія (всяка основа переконань, окрім розуму, відкидається) є найкращими шляхами подолання нетерпимості.

Ця позиція не була суто теоретичним надбанням, але стала певним переконанням XIX ст., сповненого вірою у людські сили і розум. Проілюструємо цей ліберальний підхід до толерантності прикладом з художнього твору, що, мабуть, краще демонструє і сильні, й дуже дражливі його аспекти. Роман Г. Мелвілла "Мобі Дік", побачивши світ за вісім років (1851) до написання есея Дж. С. Мілля "Про свободу" (1859), засвідчує специфіку інтерпретації толерантності в "добу розуму". Однією зі значущих тем роману постає сувора чоловіча дружба між мужнім американським ковбоєм Ісмаїлом та не менш мужнім людожером Квікегом. Запрошений Квікегом до участі в ритуалі пошани поганському ідолу, Ісмаїл запитує себе: "Але що означає поклонятися Богу? Виконувати його волю, чи не так? А в чому полягає воля Божа? У тому, щоб я поводився з ближнім так, як би мені хотілося, щоби він поводився зі мною, – ось у чому полягає воля Божа. Квікег – мій ближній. Чого б я хотів від цього Квікега? Ну, звісно, я хотів би, щоби він прийняв мою пресвітеріанську форму пошани Богу. Отже, я маю прийняти його форму, *ergo* – я маю стати ідолопоклонником. Тому я підпалив стружки, допоміг встановити бідолашного безпорадного ідола, разом з Квікегом пригощав його горілим сухарем, двічі чи тричі чолом йому віддав, поцілував його в ніс..." Ісмаїл неодноразово наголошує на щирій повазі до будь-якого релігійного переконання, але коли починає спостерігати "нерозумні" медитативні вправи людожера, терпець Ісмаїлу уривається. Наш герой намагається роз'яснити Квікегові безглуздість його способу служіння вищим силам. Типовий приклад толерантної поведінки: абстрактні міркування чудові, але перетворюються на вперте бажання довести свою правоту за найменшого зіткнення з незрозумілою релігійною практикою. Я настільки прогресивний, каже собі носій ідеї толерантності, так поважаю переконання інших, що, безсумнівно, саме я якнайкраще бачу, наскільки неправильно розуміють проблему ті, нетерпимі. Досвід та розумна дискусія повинні довести

неістотність розбіжностей між переконаннями для мислячої людини – ось лейтмотив проствітницько-ліберального розуміння принципу толерантності.

Той сенс поняття толерантності, який ми простежуємо у Дж. С. Мілля, дуже привабливий (бо дає надію та гордість), але й одразу розкриває свої слабкі місця. Пошуки виходу з *практичної* ситуації (в теорії все дуже зграбно) розкривають неминучість утрати власних переконань під час демонстрації толерантності в ліберальному розумінні. В есеї «Про свободу", до речі, є дуже показовий пасаж: "Великі письменники, котрим світ зобов'язаний релігійною терпимістю, визначали свободу совісті як невід'ємне право. Однак на практиці релігійна свобода навряд чи реалізується, крім тих випадків, коли люди байдужі до релігії та не хочуть засмучувати власний спокій теологічними сварами" [7]. Ось він – ключовий момент: толерантність у ліберальному сенсі може існувати саме у вимірі байдужості. Дж. С. Мілль сподівався, що це минеться, і люди знайдуть істину через раціональні спори та накопичення досвіду. Але нас зараз цікавить не ймовірне майбутнє людства, а еволюція поняття толерантності, пришвидшена встановленням ліберальної системи цінностей.

Список використаної літератури

1. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 298 с.
2. Дидро Д. О нетерпимости [Электронный ресурс] /Д. Дидро – Режим доступа: http://philosophy.allru.net/perv277.html
3. *Кант И.* Лекции по этике / И. Кант; пер. с нем.; общ. ред., сост. вступ. ст. А.А. Гусейнова. – М.: Республика, 2005. – 431 с.
4. *Локк Дж.* Опыт о веротерпимости / Дж. Локк // Сочинения: в 3 т. – М: Мысль, 1988. –Т. 3. – С. 66–90.
5. Scottish Declaration of Toleration, February 12, 1687. [Електронний ресурс] // The Jacobite Heritage. – Режим доступу: http://www.jacobite.ca/documents/index.htm
6. Declaration of Indulgence of King James II, April 27, 1688. / / English Historical Documents, 1660-1714. Edited by A. Browning. – London: Eyre&Spottiwoode, 1953. – 400 p.
7. *Mill Jh. S.* On Liberty / Jh.S. Mill [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.utilitarianism.com/ol/one.html
8. Toleration Act, 1689 // English Historical Documents, 1660-1714; ed. by A. Browning. – P. 400–403.

Стаття надійшла до редколегії 28.05.2014
Прийнята до друку 20.06.2014

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2014. Випуск 5

STATEMENT OF THE PROBLEM AND ATTEMPT A SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE CONCEPT OF TOLERANCE IN THE PHILOSOPHICAL AND POLITICAL THOUGHT IN MODERN TIMES

Peter Paranyak

Lviv National University. Franko
Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Political Science
1 University Street, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: paranyak@gmail.com

Any notion has a history of development, arising from mandatory professional and historicity of the reality. Complex and ambiguous, perhaps the most controversial and tragic way his assertions in conceptual and ontological sense made tolerance as a principle of human life and how he conceptual fact. Therefore, in our view, is to stay more deeply into the study of fundamental aspects istorichnoho formation in the scientific system of knowledge forms of un erstanding and interpretation of this complex phenomenon only during the main stages of the formation of the European tradition of rationality and an adequate ontological form of her expression of being political – democratic norms regulating political and power relations.

Keywords: Declaration of indulgence, tolerance, Education

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ И ПОПЫТКА НАУЧНОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ТОЛЕРАНТНОСТЬ «В ФИЛОСОФСКО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ НОВОГО ВРЕМЕНИ

Петро Параняк

Львовский национальный університет имени Ивана Франко
Философский факультет, кафедра теории и истории политической науки
ул Университетская 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: paranyak@gmail.com

Всякое понятие имеет свою историю становления, что следует из обязательного профессионализма и историчности самой реальности. Сложный и неоднозначный, возможно наиболее противоречивый и трагический путь своего утверждения в понятийном и онтологическом смысле осуществила толерантность как принцип человеческой жизни и как понятийный факт. Поэтому, с нашей точки зрения, следует более глубоко исследовать основные аспекты исторического становления в научной системе знаний форм понимания и трактовки этого сложного феномена в течение всех основных этапов формирования европейской традиции рациональности и адекватной ей онтологической формы проявления в политическом бытии –демократической нормы регулирования політико-властных отношений

Ключевые слова: Declaration of indulgence, толерантность, Просвещение.